BRONIUS MAKAUSKAS

PROFESORIAUS MYKOLO BIRŽIŠKOS LAIŠKAI IŠ VARŠUVOS

LIETUVIŲ IR LENKŲ SANTYKIŲ EPIZODAS

Lietuvos ir Lenkijos politiniuose santykiuose greta jų normalios eigos būta ir įvairių reiškinių, kurie kelia ne vien istorikų susidomėjimą. Tarp kitko, istorija leidžia pažvelgti ir susipažinti su mūsų sukaupta patirtimi, iš kurios kartais galima, jeigu norima, pasimokyti, reflektuoti.

Dabartiniai mūsų santykiai su kadaise bendrystėn suėjusiais lenkais dėl politinių padarinių, emocinio turinio vėl traukia visuomenės, politikų ir besidominčių šia Gordijaus sąsaja inteligentų dėmesį. Lietuvoje net pastebimas potraukis „ženkliai prisidėti“ prie santykių gerinimo iškeliant politizuotą tezę „pagelbėti nevykėliams politikams“, o vienas iš tų „nevykėlių“ net moko, „kaip reikia peržengti save“ (sic!) ieškant geresnių sprendimų, neva atvesiančių tuos įtemptus santykius prie pageidaujamo lygmens. Žinoma, tai gražus ir siektinas dalykas, tačiau politinių rebusų sprendimas nėra vien gerų norų reikalas. Tarpusavio santykių aiškinimosi pozityvius rezultatus implikuoja geras kaimyno norų, tikslų atpažinimas, jų pagrindimas abipusiu interesu. Tam reikia gerai išmanyti savo ir kaimyno istoriją, suvokti interesus.

Šioje publikacijoje pateikiame skaitytojams ir tyrėjams vieną iš neformalios diplomatijos pavyzdžių, paimtų nuo rankraščių saugyklos lentynos. Mykolo Biržiškos specialioji misija į Lenkija vyko netrukus po garsaus Lenkijos maršalo Juzefo Pilsudskio (Józef Piłsudski) ir Augustino Voldemaro kiek teatralizuoto susitikimo Ženevoje 1927 m.

gruodžio 9 dieną. Po Tauragės pučo įtampa tarp Lietuvos ir Lenkijos padidėjo dėl plečkaitininkams suteikto prieglobsčio Lenkijoje ir bandymo juos panaudoti Lenkijos politiniams tikslams prieš Lietuvą. Lietuva, turėdama tokį „kozirį", manė aktualizuosianti Vilniaus klausimą Tautų Lygoje (TL). Didžiosios valstybės buvo linkusios šį konfliktą užbaigti, suprantama, neišeinant už *status quo*, taigi Lietuvą paliekant be Vilniaus. Lietuvai tai buvo nepriimtina.

Ženevoje Pilsudskiui tarptautiniame forume paklausus Voldemaro „Taika ar karas?", suprantama, Voldemaras buvo priverstas atsakyti taikiai. Gruodžio 10 d. Tautų Lygos posėdyje jis pareiškė, jog karo padėties santykiuose su Lenkija nėra. Taip pat Pilsudskis, kuris ėjo ir premjero pareigas, parodė darantis „kompromisą", pareikšdamas, kad Lenkija gerbia Lietuvos teritorijos neliečiamybę. TL, atsižvelgdama į abiejų premjerų pareiškimus, nurodė pradėti šioms šalims derybas dėl diplomatinių santykių užmezgimo.

Lietuva atsidūrė gan sudėtingoje padėtyje. Užmegzti santykius su Lenkija trukdė Vilniaus klausimas. Reikėjo ar anksčiau jį spręsti, ar santykių užmezgimą delsti. Voldemaras tokiai sudėtingai misijai panaudojo gerą lietuvių ir lenkų santykių žinovą, turintį asmeninių ryšių Lenkijos mokslo, kultūros ir politikos sferose, kartu nepalaužiamą Vilniaus priklausymo Lietuvai šalininką, Vilniaus vadavimo sąjungos (VVS) pirmininką, 1922 m. ištremtą iš Vilniaus už lietuvišką veiklą, profesorių Mykolą Biržišką. Būtent tie geri asmeniniai ryšiai bei laikinas atsisakymas VVS pirmininko pareigų leido Biržiškai pavestą jam misiją atlikti. Tiesa, nepilnai. Kaip ir buvo galima tikėtis, valstybės vadovas Pilsudskis jo nepriėmė. Be to, Biržiška su bendraminčiais 1927 m. pabaigoje buvo premjerui Voldemarui pateikę koncepciją prie LR Ministrų kabineto įsteigti specialią kolegiją Vilniaus krašto reikalams spręsti. Taigi jis, premjero įsitikinimu, buvo pajėgus išsiaiškinti tikrąją padėtį Vilniuje ir Lenkijoje, lenkų visuomenės (elito) nusistatymą Lietuvos ir Vilniaus atžvilgiu.

Biržiškos misijos Vilniuje[1] (čia jis bandė sureguliuoti vilniečių organizacijų tarpusavio santykius), Varšuvoje, Krokuvoje ir Lvove (santykiai su ukrainiečiais, kuriuos paremdavo Lietuva) nuotrupos, atskleistos laiškuose žmonai (kaip priedanga), leidžia daryti prielaidą apie anuometinių santykių ne tik sudėtingumą, bet ir dar gyvas šių tautų bendravimo tradicijas. Taigi misijos anuomet buvo kito pobū-

[1] Plačiau žr.: V. B. Pšybilskis, *Mykolas Biržiška. Patrioto, mokslininko, kultūrininko gyvenimo ir veiklos pėdsakai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 240 ir kt.

džio, vyko kito „įdirbio“ pagrindu ir buvo „prognozuojamos“. Vilnius buvo ne vien, kaip dabar norima pavaizduoti, konflikto šaltinis, bet kartu ir svarbus lietuvių tautos konsolidavimo veiksnys po daugelio metų dezintegracijos. Tačiau Vilnius buvo ir autentiško emocionalaus sentimento šaltinis daliai lenkų elito, nedemonstruojančio aneksionistinių kėslų. Voldemarui rūpėjo geriau išsiaiškinti jų pozicijas ir įtakingumą.

Suspendavęs narystę VVS, Biržiška per Rygą atvyko į Vilnių 1928 metų sausio 25 d. Tuo pačiu keliu atgal į Lietuvą išvyko vasario 14 d.

Lenkams jo kelionės tikslai nebuvo paslaptis, todėl jis palyginti nesunkiai gavo du ypač svarbius pasimatymus – su užsienio ir švietimo ministrais Augustu Zaleskiu ir Gustavu (Gustaw) Dobruckiu.

Laiškuose, siunčiamuose ir perduodamuose žmonai (informacija juose skirta Lietuvos URM, vyriausybei), atsiskleidžia Biržiškos nuomonė apie vizitus ir susitikimus.

Biržiška buvo palankiai sutiktas lenkų spaudos. Specialiai pabrėžiami jo moksliniai, organizaciniai nuopelnai, vos vienu sakiniu užsiminta apie tremtį iš Vilniaus už „antiseiminę veiklą“ 1922 m.

Kaip originalus mokslininkas ir lenkų reikalų žinovas, Biržiška dar bent kelis kartus buvo naudojamas santykiams su lenkais zonduoti. Buvo už santykių normalizavimą laikantis abipusės pagarbos principų, bei, jo tvirtu įsitikinimu, neginčijamą Vilniaus priklausymą Lietuvai. Jo pozicija dėl Vilniaus ir santykių su lenkais ne visuomet patiko valdantiesiems, kartais netenkino ir jo artimų bendradarbių. Tuo jis ir buvo originalus, mat savo poziciją grindė argumentais, dalyko apmąstymu, patirtimi[2].

Įspūdžius iš kelionės po Lenkiją Biržiška skelbė *Lietuvos aide* dar „karštus“[3], o papildė po daugelio metų, jau kiek kitomis aplinkybėmis[4]. Tai jau atskiros publikacijos tema.

Savo ruožtu naudinga dalytis istorijos nuotrupomis, jos daro praeitį „žmogiškesnę“, suprantamesnę.

---

[2] V. Žalys, *Lietuvos diplomatijos istorija (1925–1940)*, Vilnius, 2007, t. 1, p. 349.
[3] Pvz., *Lietuvos aide*, 1928 m. vasario 6 d., nr. 5 (apie pasikalbėjimą su A. Zaleskiu).
[4] M. Biržiška, *Per Vilnių į lenkus, 1928*, Kaunas, 1939.

PROF. MYKOLAS BIRŽIŠKA[5]

LAIŠKAI IŠ VARŠUVOS

LCMAB RS, F12-1291
(dabar – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius)

1928.I.27 Mamuček brangioji! Rašau Tau, tik ką atvykęs Varšuvon, tikriau – jau pustrečios valandos kai atvykęs, nes turėjau ilgai važiuoti po miestą iki suradau liuosą viešbutį (sustojau nekokiame – Hotel Krakowski na ul. Bielańskiej – tokių apdriskusių, kad ir mažesnių, yra ir Kaune), o viešbuty 1 ½ val. laukiau iki pasiliuosuos vieta – taip ir įėjau į kambarpalaikį su dar nepataisytu patalu. Vilniuje, žinoma, buvau sustojęs pas Gumovskius[6] – visi sveiki pas juos ir pas Vladus, tik Motina kelias dienas, pasirodo, gulėjo užgavusi koją, bet prie manęs atsikėlė ir vaikščiojo. Į Vilnių atvykau labai pavargęs, nes reikėjo iš Rygos naktį važiuoti ir naktį keltis iš traukinio į traukinį, išsėdėjęs Žemgalėj 1 ½ val., o Turmonte irgi per valandą. Vilniuje vaikščiojau

[5] Mykolas Biržiška (1882 08 24 Viekšniuose – 1962 08 24 Los Andžele, JAV) – teisininkas, lietuvių literatūros istorikas, Vasario 16-osios Akto rengėjas ir signataras, profesorius (1922), akademikas (1941). Baigė Maskvos universitetą (1907). Studijų metais dėl dalyvavimo Lietuvos socialdemokratų partijos veikloje suimtas (1902), kalintas Maskvos Butyrkų, Vilniaus ir Kauno kalėjimuose (1902–1903). Dalyvavo Didžiajame Vilniaus Seime (1905). Po studijų dirbo Vilniaus advokato Tado Vrublevskio padėjėju (nuo 1907), vėliau Vilniaus žemės banke (1909–1915). Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti komiteto narys (nuo 1915). Lietuvos Tarybos narys (nuo 1917), Lietuvos Respublikos švietimo ministras (1918–1919), Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto pirmininkas (1919–1922). Vilnių užėmus Sovietų Rusijai, V. Kapsuko bolševikų vyriausybės trumpai kalintas (1919). Dirbo Kaune, redagavo dienraštį *Litwa* (nuo 1920). Pirmą kartą Vilnių užėmusios okupacinės Lenkijos valdžios suimtas (1921), bet teisme neįrodžius kaltės paleistas. Kitais metais vėl suimtas, apkaltintas tėvynės išdavyste ir įkalintas Lukiškių kalėjime. Grėsė mirties bausmė, bet įsikišus Tautų Sąjungai kartu su kitais 32 lietuvių veikėjais deportuotas į Lietuvą. Lietuvos (nuo 1930 – Vytauto Didžiojo) universiteto profesorius (1922–1939), rektorius (1926–1927), Vilniaus vadavimo sąjungos pirmininkas (1925–1935), Vilniaus universiteto profesorius ir rektorius (1939–1943). Sovietų Lietuvos mokslų akademijos narys ir pirmasis pirmininkas (1941). Nacistinės vokiečių okupacinės Lietuvos valdžios pirmojo generalinio patarėjo Patariamosios tarybos pirmininkas (1941–1944). Artėjant Rytų frontui ir sovietų okupacijai, emigravo į Vakarus (1944). Pabaltijo universiteto Hamburge ir Pineberge (Vokietija) profesorius (1946–1949). Persikėlė į JAV (1949). Parašė darbų, skirtų lietuvių literatūros ir kultūros istorijai, folklorui – *Mūsų raštų istorija* (1920), *Dainų literatūros vadovėlis*, *Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos* (2 t., 1928–1938), *Senasis Vilniaus universitetas* (1940, 1955) ir kt. Išleido atsiminimų knygą *Anuo metu Viekšniuose ir Šiauliuose* (1938). Spaudoje paskelbė per 2,5 tūkstančio straipsnių (iki 1940). VDU (1932) ir Latvijos universiteto (1934) Garbės daktaras.

[6] Neiššifruota.

tik pas lietuvius, vengdamas lenkų iki pasimatysiu su svarbesniais Varšuvoje. Vis dėlto „Vilniaus Aide" jau turėjau atšaukti lenkų paleistų gandų, jog važiuoju kaip „pełnomocnik rządu litewskiego ze specjalną misją" [Lietuvos vyriausybės įgaliotinis su specialiąja misija: laužtiniuose skliaustuose visur B. M. pastabos] – Jonynas[7] turėtų numerį gauti ir pasirūpinti, kad mano atšaukimas būtų žinomas ir Nepriklausomos Lietuvos visuomenei. Lietuviai – vilniečiai tuo atžvilgiu nėra sublokuoti [vieningi] – kalbėjau su dr. A[8] (atsistatydinusiu Komiteto pirmininku), kun. Kr.[9], Stš.[10] ir kitais. Pasakyk Marilei[11], jog laiškus įteikiau Stašytei[12] [...] bet jų nemačiau.

Vilnius man kažkodėl dar menkesnį įspūdį padarė negu pernai. Gatvėje susitikau su buvusiu policijos komendantu [...], kuris buvo mus iš gimnazijos išmetęs; labai maloniai pasikalbėjova...

Turėjau kratytis žydų korespondentų, bet lenkų, rodos, nieks iš laikraštininkų manęs neieškojo, turbūt manydami, jog nieko naujo iš manęs neišgirs. Dalis lietuvių nusiminusi dėl nedalyvavimo rinkimuose, lenkų laikraščiai rašo, jog [nevienareikšmiai – ?] vis viena imsią sau „patikimą" arba atiduosią balsus valdžiai – turbūt, kas ruošiama – kokie Cijūnėliai[13]. Mažumos taip pat supyko ant lietuvių, gal nebe pamato, nes lietuviai patys kalti užsiangažavę ir paskui nutraukę. Jei dabar išeis kokia košė, reikėtų kai kuriuos lietuvius dėl jos pakaltinti. Visa tai pranešk Jonynui. Tuo tarpu nieko neturiu pranešti telegrama

---

[7] Ignas Jonynas (1884–1954) – Lietuvos istorikas, diplomatas. 1922–1929 m. dirbo Užsienio reikalų ministerijoje. Tautų Sąjungos, Lenkų ir kitų departamentų direktorius.

[8] Danielius Alseika (1881–1936) – gydytojas, 1923–1928 m. Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto, 1929–1934 m. draugijos „Kultūra" pirmininkas. Tuo metu dėl Lietuvos politikos gairių pasikeitimo buvo priverstas atsistatydinti. Atrodo, M. Biržiška tuo nebuvo sužavėtas.

[9] Petras Kraujelis (1882–1933) – kunigas, Lietuvos ir Vilniaus krašto lietuvių visuomenės veikėjas. 1922–1933 m. lietuvių švietimo draugijos „Rytas", veikusios lenkų aneksuotame Vilniaus krašte, pirmininkas.

[10] Tikriausiai Konstantinas Stašys (1880–1941) – Vilniaus lietuvių veikėjas, 1922 ir 1927–1939 m. Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto pirmininkas, Vilniaus burmistras (1939 gruodžio 6 – 1940 birželis).

[11] Atrodo, tai Marcelė Kubiliūtė (1898–1963) – politikos, spaudos ir visuomenės veikėja. 1925–1940 m. Kaune Lietuvos užsienio reikalų ministerijos šifruotoja, pirmoji sekretorė. Buvo atsakinga už lenkų aneksuotos Lietuvos lietuvių rėmimą laikraščiais, pinigais, knygomis.

[12] Ko gero, K. Stašytė, Konstantino Stašio dukra (vėliau Juchnevičienė).

[13] 1928 m. Švenčionių apskrities lenkai pateikė Kretonių sodžiaus Motiejaus Cijūnėlio „lietuvišką kandidatūrą" į Varšuvos Seimą, nors aneksuotos Lietuvos lietuviai atsisakė dalyvauti rinkimuose. Cijūnėlis su storastijos valdininku važinėjo po lietuviškas klebonijas (Adutiškyje, Kamajuose, Vosiūnuose) ir reikalavo, kad klebonai ragintų už jį balsuoti. Tai toks, Kudirkos terminologija, „lietuviškas judošius".



Prof. Mykolas Biržiška

ar korespondencija – jei valdžiai bus kas reikalinga iš mano laiško paskelbti, tegu skelbia. Šiandien mėginsiu kai ką prieiti, nors tai nėra lengvas dalykas. Dabar bučiuoju Tave ir mergaites ir skubu prie klausimų apgalvojimo, kuriais reiktų kalbėtis su atskirais lenkais. Tavo Myk. [Mykolas].

[Prierašas laiško pabaigoje]

Lydos kareivinėse[14] yra kaip buvę, militarinis judėjimas Valkininke.

1928.I.27 (penktadienis). Mamuček mano mylimoji ir judvi špuntės!

Rašiau Tau tik atvykęs Varšuvon, dabar rašau baigdamas dieną ir grįžęs savo viešbutin. Visą dieną paskyriau pirmam apsipažinimui ir vaikščiojimui po miestą susiorientuoti. Nors toliau, ką rašysiu, nieko tokio nebus, bet visgi nenorėčiau spaudai duoti, nes man ypačiai pat pradžioje svarbu tokiu mažmožiu sau tolesnių žingsnių neapsunkinti. Tai tegu Ministerija bus kurse to, bus naudojimu ar ruošimu, bet tegu tuo tarpu pasitenkina laikraščių žinute, jog sausio 27 d. atvykau per Vilnių Varšuvon. Mano darbas aiškėja, eisiu dviem kryptim: politinių pasikalbėjimų ir pažinimu kultūros, ypačiai mokslo darbuotojų srityje. Pirmuoju dalyku daugelis numatytų Kaune žmonių del rinkimų abėjos nėra Varšuvoje, o ir iš esamų pav. maršalo greičiausia nematysiu, nes Užsienių Reikalų Ministerijoje man aiškiai čia pasakyta, jog kiek galė-

[14] 1927 m. rugsėjo 8–9 d. vykęs sukilimas Tauragėje, nukreiptas prieš 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo organizatorius, taip pat nepavykę sukilimai Alytuje ir Vilkaviškyje. Prie sukilimų organizavimo aktyviai prisidėjo socialdemokratas, III Seimo narys Jeronimas Plečkaitis. Lietuvių politiniais emigrantais susidomėjo Lenkijos valdžia ir pasiūlė jiems paramą. 1927 m. pabaigoje bandyta formuoti karinį plečkaitininkų junginį Lydoje, kuris su Lenkijos kariuomenės parama, kaip teigė Lietuvos oficialūs šaltiniai, būtų nuvertęs Antano Smetonos ir Augustino Voldemaro režimą. Dalyvaujant pačiam J. Pilsudskiui buvo aptariamos Lenkijos karinės akcijos atvesti į valdžią Lietuvoje plečkaitininkus detalės. Tačiau plečkaitininkai turėjo pernelyg silpną palaikymą Lietuvoje, kad Lenkija ryžtųsi tokiam žingsniui. Jie tapo tiek Lietuvos, tiek Lenkijos valdžios politinės spekuliacijos objektu. Biržiška, matyt, turėjo užduotį būdamas Lenkijoje ištirti plečkaitininkų panaudojimą Lenkijos politikai Lietuvos atžvilgiu.

siu su Zaleskiu[15] ir Dobruckiu[16] ministeriais kalbėtis, tiek Pilsudskis[17] „Užsienio korespondentų" nepriėmęs. Manau jį pasiekti netiesioginiu keliu. Ministerijoje mane labai gražiai priėmė: spaudos skyriaus viršininkas Libickis[18] ir jo padėjėjas Litaueris[19], o taip pat kauniečiams žinomas Tarnovskis[20], kuris vienas tiktai iš trijų tesikalbėjo politikos klausimais, jis pavaduoja Maskvon išvažiavusį Holuvką[21], kuris čia užima Lukoševičiaus[22] vietą – žodžiu, aiški kryptis. T. [Tarnovskis] kryžiavosi Poną Juozą [Pilsudskį] niekad nenorėjusį pulti Lietuvos, emigrantus [plečkaitininkus] palaikantį iš mielaširdingumo, nejaugi lietuviai tikį „Lydos pavojumi" ir t. t., bet kartu metė mintį man įstrigusią, jog susitarus galima būtų, esą, abejose pusėse likviduoti panašias nukreiptas – Lietuvoj prieš Lenkiją, o Lenkijoje prieš Lietuvą – organizacijas... Suprantu, jog turima omenyje, „Vilniui Vaduoti Sąjungą"[23], kas sąryšy su mano asmeniu, „Eltos" taip nevykusiai pabrėžta, čia keistokai atrodo!

---

[15] Augustas Zaleskis (1883–1972) – 1926–1932 m. Lenkijos užsienio reikalų ministras. Po Antrojo pasaulinio karo iki mirties ilgametis LR prezidentas išeivijoje.

[16] Gustavas Dobruckis (1873–1943) – 1927–1928 m. tikėjimo reikalų ir švietimo ministras. Biržiška pokalbiuose bandė paveikti ministrą, siekdamas lietuvių švietimo reikalų Vilniaus krašte pagerėjimo.

[17] Juzefas Pilsudskis (Józef Klemens Piłsudski, gimė 1867 m. Zalavo dvare Švenčionių rajone, sulenkėjusio Lietuvos bajoro šeimoje; mirė 1935 m. Varšuvoje) – revoliucionierius ir valstybės politinis veikėjas, Lenkijos maršalas. 1926–1935 m. valdė autokratiškai.

[18] Konradas Libickis (1891–1980) – 1927 m. Lenkijos užsienio reikalų ministerijos Informacijos ir spaudos skyriaus viršininkas. 1929–1934 m. Lenkijos ambasadorius Estijoje.

[19] Stefanas Litaueris (1892–1959) – 1927 m. Užsienio reikalų ministerijos Informacijos ir spaudos skyriaus darbuotojas, paskui ir jo viršininkas. 4 dešimtmetyje Lenkijos telegrafo agentūros (lenk. trumpinys – PAT) korespondentas, karo metais – jos direktorius Londone. Demaskuotas kaip tarybinis šnipas.

[20] Adamas Tarnovskis (Tarnowski, 1892–1956) – grafas, Užsienio reikalų ministerijos skyriaus viršininkas. 1944–1949 m. Lenkijos vyriausybės išeivijoje užsienio reikalų ministras. 1946–1947 m. vedė derybas, inicijuotas pasiuntinio Vaclovo Sidzikausko, dėl bendradarbiavimo su Vyriausiuoju Lietuvos išlaisvinimo komitetu išeivijoje.

[21] Tadeušas Holovko (Tadeusz Hołówko, 1889–1931) – lenkų politikas, II Žečpospolitos politinis veikėjas, publicistas. Pilsudskio artimas bendradarbis, vienas iš Lenkų karinės organizacijos (lenk. trumpinys – POW) steigėjų. Lenkų-ukrainiečių susitarimo ir dialogo su ukrainiečių tautinėmis jėgomis šalininkas, susijęs su prometėjininkų judėjimu. Žuvo Truskaveco vietovėje, nužudytas ukrainiečių nacionalistų (Dmytro Danilyšyno ir Vasilo Bilaso) iš OUN (Ukrainiečių nacionalistų organizacija).

[22] Juliušas Lukasevičius (Juliusz Łukasiewicz, 1892–1951) – Užsienio reikalų ministerijos Rytų skyriaus vadovas (1922–1926). 1926–1929 m. pasiuntinys Rygoje, 1931–1932 m. Vienoje, o 1933–1934 m. Maskvoje. Vėliau (1934–1936) Lenkijos ambasadorius Maskvoje (TSRS ir Lenkijai pakėlus įstaigų rangą iki ambasadų). Nuo 1936 m. liepos 20 d. iki 1939 m. lapkričio 7 d. Lenkijos ambasadorius Paryžiuje.

[23] Vilniui vaduoti sąjunga – visuomeninė organizacija, veikusi 1925–1938 m. Propagavo Vilniaus (krašto) atgavimo idėją, rėmė Vilniaus krašto lietuvių kultūrinę veiklą. Nuo 1928 iki 1938 m. leido žurnalą *Mūsų Vilnius*.

Rytoj pusryčiausiu su Babianskiu[24] ir Tarnovskiu – man daro įspūdžio, jog B. [Babianskis] ministerijoje savas žmogus. Marijonas Svechauskis[25] ministerijoje netarnaująs. Iš ministerijos mane nuvežė pas prof. Handelsmaną[26], kaip politiką, o kartu ir istor. [istoriką] filos. [filosofijos] fakulteto dekaną. Šitas šį kartą kalbėjo apie universiteto dalykus, vis tik – neįdomiai palietęs, mano nukreiptas, politiką. Su juo kartu nuėjom ten pat universitete pas rektorių kun. Šlagovskį[27] (rodos, tokia pavardė), kuris pažįsta Būčį, Česnį, Grigaitį, Maironį, Dambrauskį. Beje, kažkodėl Libickis stengėsi man vis nurodinėti opozicijos grūpių atstovus, su kuriais patarė pasikalbėti – pažymėjęs juos, visgi nurodžiau, kad aš nesuinteresuotas labiausiai su opozicija kalbėtis... Toliau Jonynui neįdomu.

Popiet nuėjau pažįstamus lankyti, bet labai nevykusiai: Sakalauskių[28] neradau namie, paklydau bevaikščiodamas Koszykowa gatve, kur gyvena Dambrauskiai, bet čia kad ir atidaviau p. [...] laišką, tik gavau susipažint su vyriausiu sūnumi: abudu Dambrauskiai Zakopanėje prie susirgusio šiltine vaiko. Jaunas Dambrauskis daro [...] įspūdį.

Dar kiek pavaikščiojęs, grįžau namo – buvau Maršalkovskoj, kuri turi pradžią, bet galo, rodos, neturi, Krakowskie Przedmieście, Nowy Świat, Aleją Jerozolimską ir kitose svarbiausiose gatvėse. Judėjimas labai didelis, daug gyvumo, greitumo, bet miestas, kad ir turi daug 6–7 aukštų namų lyg ir nėra gražus. Tvarka gera, slidu gatvėse dėl automobilių iščiuožto kelio, jų daugybė, bet labai nemaloniai čirpia, yra daug ir vežikų. Užimas didelis, bet mano kambarys labai ramus. Viešbutis priskiriamas prie gerųjų, bet turi daug trūkumų. Knygynų ar jų maža ar jie nesvarbiose gatvėse. Šiaip viskas labai pigu. Automobilis iš stoties apvažiavo pusė miesto ir paėmė apie 3 litus. Numeris viieš-

---

[24] Aleksandras Babianskis (1853–1931) – iš Lietuvos kilęs advokatas, karininkas, publicistas. Lenkijos ir Lietuvos susitaikymo šalininkas, memorandume premjerui Ignacui Paderevskiui pasisakė prieš abiejų šalių unijos idėją. Jam nuolat priekaištauta dėl per didelio nuoširdumo su Lietuva. Mirė Varšuvoje, palaidotas Lietuvoje.

[25] Marianas Svechovskis (Świechowski, 1882–1934) – Vilniaus Seimo ir II Lenkijos Respublikos Steigiamojo seimo delegatas, tautinis ir politinis veikėjas, publicistas. Žurnalo *Głos Wilna* vyriausiasis redaktorius, Vilniaus informacijos biuro vadovas, Kauno krašto laikinojo politinio komiteto veikėjas, masonas.

[26] Marcelis Handelsmanas (1882–1945) – įžymus istorikas, Varšuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas (1927–1934), Tarptautinių problemų tyrimo draugijos pirmininkas.

[27] Antonis Šlagovskis (Antoni Szlagowski) – kunigas, 1927–1928 m. Varšuvos universiteto rektorius.

[28] Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis (g. 1863 Kalesninkuose Alytaus aps. – m. 1938 Varšuvoje, palaidotas Vilniuje, Rasų kapinėse) – lietuvių pedagogas, rašytojas, aušrininkas, spaudos darbuotojas. Mokytojavo Berznyke, Lomžoje. Varšuvos lietuvių veikėjas.

buty apie 9 litus. Yra gatvėse driskių ir prašančių. Publika maždaug kaunietiškai pasirėdžiusi. Mes esam mažesni bet nemenkesni.

Na bučiuoju Tave labai, labai su [...].

[Antraštėje]

„Aido" redakcijoje man pasakyta, jog kuriuos numerius per Kubiliūtę prašiau atsiųsti mano kronikai, praėjusią savaitę išsiuntę.

1928.I.29 Broniuček. mano! Šiandien sekmadienis, tai neturėjau jokių politinių kalbų, tik ėjau per pažįstamus: buvau pas Straševičius[29] priešpiečiuose, pas Sakalauskius pietuose ir pas Stanevičius[30] arbatoje. Pirmdu pasimatymu neįdomu nei Tau nei man. Leonas žilas. Leonienė sakosi nervų neatsigavusi nuo Liūsios mirties, rūpinasi jos sūnumi savo anūku. Du kitu Leono vaiku – neįdomiu, ypačiai Lionis. Pasirodo, jog Vanda dažnai ten užeina, kaip Elia sako, esanti artimiausia jiems ir brangiausia. Jie (Elia) nesupranta, kodėl tarp Viktoro ir Vandos nutrūkę; aš neaiškinau. Beje – iš Šveicarijos Viktoras jiems parašęs platų laišką apie save ir apie mus visus. Sutikau pas juos Jokubo [?] Stanevičiaus (mirusio, kaip ir jo žmona) sūnų mokinį, kuris skundėsi, jog į jo laiškus p. Benadiktas Tomaševičius[31] neatsakęs. Daktaras Sarcevičius[32] miręs prieš 3 metus. Elia trumpai apsikirpusi, kiek pražilusi, bet ne senutė. Butą turi gražų. [Specialus, matyt, sutartas skirties ženklas tekste.] Mačiau ten tiek profesorių, profesorienių, jaunuomenės – obojętna publiczność [lenk. abejinga publika]. Žinoma, visokių Lietuvai palankumo išreiškimų, išskyrus Vilniaus dalybą, kuris esąs aiškus. Dejuoja žmonės jog lietuviai esą nesukalbami, nenusimaną esą vo-

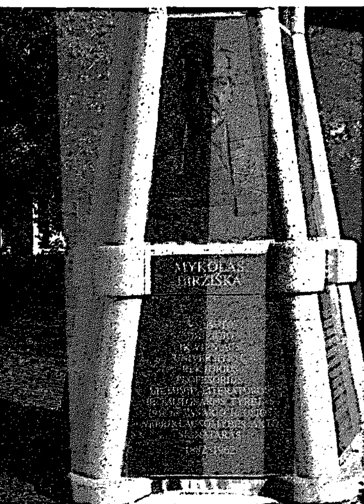
---

[29] Atrodo, čia turimas omenyje Janas Vaclavas Straševičius (Jan Wacław Straszewicz, 1891–1975) – lenkų inžinierius, Varšuvos aukštųjų mokyklų dėstytojas, Lenkijos inžinierių sąjungos steigėjas. Draugystės su Lietuva sąjungos steigėjas. Savo noru išmoko lietuviškai, gynė lietuvius Varšuvos spaudoje nuo žurnalo *Ilustrowany Kurier Codzienny* puolimų, susijusių su Bocianskio akcija (jį mini R. Mackonis).

[30] Leonas Stanevičius (Staniewicz, 1871–1951) – inžinierius elektrotechnikas, Varšuvos ir Peterburgo aukštųjų mokyklų dėstytojas, 3 dešimtmetyje Varšuvos politechnikos mokyklos rektorius. Vedęs, žmona Elvyra Marija, vaikai – Liudvika, Elvyra, Leonas.

[31] Benediktas Tamoševičius – susisiekimo ministras LR VIII ministrų kabinete.

[32] Henrikas Sarcevičius-Sarcinskis (Henryk Sarcewicz-Sarciński, g. 1865) – gydytojas, prieš Pirmąjį pasaulinį karą ilgametis Lenkijos socialistų partijos veikėjas Balstogėje ir Vilniuje. 1907 m. rusų valdžios iškeltoje politinėje byloje jį gynė advokatas T. Vrublevskis, kurio padėjėju buvo M. Biržiška.



Paminklo broliams Biržiškoms ir jų tėvams atminti Viekšniuose fragmentas, 2005 m.

kiečių ir sovietčikų tampomi, ir vėl Voldemaras[33], Voldemaras. Kliudę kunigai. Lenkai visados pripažindavę lietuvių kultūrą ir Lietuvos nepriklausomybę. Visi labai Lietuvoje su lietuviais lietuviškai kalbėję. Rėmę mūsų judėjimą. Žodžiu – idilija.

Ir tokios idilijos aš girdžiu kiekviename žingsnyje, išskyrus Užsienio Reikalų Ministeriją, kuri vis dėl to labiau orientuojasi, jog visaip kaip lietuvius veikiant negalima betgi nesiskaityti su faktu, jog lietuviai neišsižadės Vilniaus. Čia tiktai p. K [...], grįžęs iš Kauno, kad ir pripažino visus lietuvius, net kairiausius, neišsibodint Vilniaus, betgi netikint jo gauti ir žiūrint į jį kaip į niekados nepasiekiamą Sioną! Gražiai su juo Kaune mūsiškiai kalbėjo!! [Sutarto skirsnio ženklas žymi šio, matyt, Biržiškai svarbaus teksto pabaigą.]

Na Broniuček, o dabar labanakt – miegok ramiai dėl manęs, nieko man neatsitiks, varškinuką valgu, neprisvalgu: tik nemėgstu viešbučių dvasios! Ar mergaitės sveikos? Ar gausiu iš Jūs kokią žinelę ligi ketvirtadienio-penktadienio: išvažiavimo iš Varšuvos į Krokuvą? Bučiuoju Tave ir špuntes stipriai, stipriai.

Tavo Myk[olas]

1928.I.29.

Mamuček mano brangusis! Ar tarpininkauji tarp manęs ir Ministerijos? Tikėk, kada aš čia belakstydamas politikos dalykais, vis dėlto menkas esu korespondentas, nes vis apie jus prisimenu, kas kartais man ir kliudo. Tik šiaip vis lakstau ir lakstau. Vakar (šeštadienį, 28) iš ryto buvau toli pas Sakalauskį-Vanagėlį, pas kurį turėjau pavalgyti; abudu Sakalauskiai tebekalba lietuviškai. Vytis ligi mano atėjimo buvo atversta į sieną, atėjus pasukta į mane. Iš ten turėjau eiti konferuoti Užsienio Reikalų Ministerijoje. Čia Litaueris telefonavo į visas puses, rūpindamasis man būsimuosius pasimatymus, antradienį su manim kalbėsis Zaleskis. Pilsudskis, pasak laikraščių, dieną prieš mano atva-

[33] Augustinas Voldemaras (g. 1883 Dysnoje Tverečiaus vls. – m. 1942 Maskvoje) – tarpukario Lietuvos politinis veikėjas, istorikas, pirmosios Vyriausybės vadovas. Vertinamas prieštaringai. Mums rūpimu laikotarpiu (1926 gruodžio 17 – 1929 rugsėjo 23) vadovavo XIV Ministrų kabinetui ir buvo užsienio reikalų ministras.

žiavimą išvažiavo į Krinicą – nežinau, ar besulauksiu. Koscialkovskis[34] serga. Daugybė kitų išvažinėję rinkimams. Atėjo „Epokos" korespondentas, kuriam nesutikau duoti jokio politinio pasikalbėjimo nei savo nuomonių, o tik įspūdžius iš važiavimo (ne visa dar sakiau). Pasisveikinau su Puzina[35], kuris 1920 m. taip mane spaudoje koliojo, o iš L. išgirdęs mano pavardę, spruko kažkur, dabar esąs prancūzų laikraščio redaktorius ar bendradarbis. Aplankiau kaip dziennikarz [lenk. žurnalistas] prezesą Syndykatu dziennikarzy [žurnalistų sindikato pirmininką] Zdzislovą Dębickį – „Tygodnik Ilustrowany"[36] redaktorių, kuris dėkojo už aplankymą, bet su juo nevedžiau jokių politikos kalbų, nes tai paprastas literatas (jau rozmówki literackie) – žinoma, daug mums linkėjimų ir jokio supratimo (rado mane esant gudo {baltarusio} tipo). Toliau apie 2 val. kalbėjaus su radca Grabianskiu [turbūt tarėjas iš URM], kuris įrodinėjo jog reikia skirti Lietuvos ir Lenkijos santykius iš viso nuo Vilniaus dalyko, kuris šiuo tarpu negalįs būt išspręstas Lietuvos naudai, tuo tarpu kai santykiai gali būt naudingi mums sutvarkyti ir ateityje palengvins palankų Lietuvai Vilniaus išsprendimą – *condominium*, sferų padalinimo ar net ir visiško Lietuvai atidavimo formoje. Jis kaip ir kiti minėjo, jog Lenkija vengsianti Vilniaus savo notose ir suprantanti Voldemaro taktiką kaip provokavimą. Paskui apie 5 val. priešpiečiams su Tarnovskiu, kuris neradęs Babianskio. Tarnovskis panašiai kalbėjo, tik labiau apsipažinęs su derybų eiga – 1920 m. taręsis su Jurgučiu[37] Varšuvoj, buvęs Ženevoj ir kt. Dabar jam Jurgutis pasakęs ne kaip politikas, jog ekonominiai santykiai būtų Lietuvos naudai; tą patį Galvanauskas[38] pasakęs Briandui[39]. Voldemaro nekenčiąs Briandas, kuris, Zaleskio pritariamas, pakvietęs Voldema-

---

[34] Marianas Zindramas-Koscialkovskis (Zyndram-Kościałkowski, 1892–1946) – kilęs iš Lietuvos Želigovskio „maišto" dalyvis, pilsudskininkas. 1928 m. Vilniaus krašto delegatas į Seimą. 1935–1936 m. premjeras.

[35] Juzefas Puzina (Józef Puzyna, 1878–1949) – istorikas, tyrimų sritis – lietuvių-rusėnų kunigaikščiai. Literatūrinius kūrinius pasirašydavo slapyvardžiu *Wejdawutas*. Pirmojo pasaulinio karo metais Lenkų tautinio komiteto narys. 1928 m. Užsienio reikalų ministerijos leidžiamo informacinio pobūdžio žurnalo *Messager Polonais* redaktorius.

[36] *Tygodnik Ilustrowany* – 1859–1939 m. Varšuvoje leistas iliustruotas kultūrinis visuomeninis žurnalas. Nebuvo susijęs su jokiomis politinėmis jėgomis, paskelbė daug literatūros kūrinių ir istorinės medžiagos. Vyriausiuoju žurnalo redaktoriumi nuo 1918 iki 1929 m. buvo Zdislavas Dembickis (Zdzisław Dębicki).

[37] Vladas Jurgutis (1885–1966) – kunigas, ekonomistas, finansininkas, pedagogas, profesorius, akademikas.

[38] Ernestas Galvanauskas (g. 1882 Zizonyse Vabalninko vls. – m. 1967 Eks le Bene Prancūzijoje) – lietuvių inžinierius, politikos ir visuomenės veikėjas. 1924–1927 m. Lietuvos atstovas Londone. 1939–1940 m. Lietuvos finansų ministras.

[39] Briand.

rą Paryžiun piliulės pasaldyti (przyjechał W. do Genewy po jedno, a otrzymał coś innego) [lenk. Voldemaras atvyko į Ženevą vieno, gavo kita] o šis niekus pripasakojęs žurnalistams, nekenčiąs ir Strezemanas[40], *aż drży ze złości na wspomnienie Waldemara* [lenk. net dreba iš pykčio suminint Voldemarą] (šis bene žadėjęs jam „karo"?!; iš viso V. [Voldemaras] visų lenkų linksniuojamas. Pilsudskis pats vedąs politiką, jam nieks neturįs įtakos, jei bent Pristoris[41]. Ir T. [Tarnovskis] ir Gr. [Grabovskis] ir kiti vis klausinėja, kaip į Pilsudskį žiūrima žmonėse; vienam kitam papasakojau Alytaus senio bylų dėl pavadinimo Pilsudskiu. T. [Tarnovskis] sako Lenkiją, atsimenant V. [Voldemaro] pasakymą, jog lenkų pasiuntinius tepriimsiąs Vilniuje, pasiūlysiant ambasadorių, įleisiant ištremtuosius (bus, turbūt, del kiekvieno nurodinėjimo, jog nesąs Lenkų pilietis). Lenkija pilnai pripažįstanti Lietuvą teisingai darant visur kur Vilniaus dalyką primenant, bet dėl Suvalkų sutarties sulaužymo Lenkija niekados oficialiai savęs neišplaksiant. Vakare nuėjau pas Babianskį, bet neradau namie – [pažymėto teksto pabaiga].

Dabar Tau tiktai. Mano kambarys jau nuolat šiltas, lova patogi, tik miegu ne per geriausiai. Šiandien esu pakviestas pas Sakalauskius pietų. Miestą šiek tiek pažinau, bet vis man – be kalnų ir su per [didele tauška?] dar nepatinka. Tau be abėjo patiktų dėl ploto [...] ir nepaprasto judėjimo, tik bijotum tūkstančių automobilių. Mergaitėms turbūt irgi patiktų.

Ką jūs darote? Ar buvote teatre? Dėl kino neabejoju. Bučiuoju Jus karščiausiai.

Tavo ir Jūsų Myk.

1928.I.30 Mylimoji Broniulik! Rašau labai pavargęs, prisilakstęs. Žinoma, ne spaudai tik J. J. [Ignui Jonynui] ir kitų žiniai. Iš ryto reikėjo būti knygyne (pirkau trūkstančius „Słownik języka polskiego" sąsiuvinius), paskum buvau Užsienio Reikalų Ministerijoje, iš ten grį-

---

[40] Gustavas Stresemanas (Gustaw Stresemann, 1878–1929) – Vokietijos kancleris ir užsienio reikalų ministras. Tuo metu (1928 01 25) Berlyne vedė derybas su Lietuvos premjeru Voldemaru.

[41] Aleksandras Blažejus Pristoras (Aleksander Błażej Prystor, 1874–1941) – lenkų politikas, premjeras, pulkininkas, masonas. 1929–1930 m. darbo ir socialinės apsaugos ministras, 1930–1931 m. pramonės ir prekybos ministras. Vienas pagrindinių sanacijos laikotarpio politikų, Pilsudskio artimas bendradarbis. Vadinamosios pulkininkų grupės narys. Nuo 1931 m. gegužės 27 d. iki 1933 m. gegužės 9 d. premjeras.

žau namo ištaisyti „Wiadomości Literackie“ straipsnį apie mane, kur buvau padarytas lenku patriotu ir šiaip daug apie mane banialiukų buvo prirašyta – gerai, kad parodė prieš išspausdinant tai, nesikišdamas į jų teisingai, bet nepilnai kitus pažintus faktus, vis dėlto nuleidau straipsnio toną – nežinau, ką jie su straipsniu darys[42]. 1 val. buvo man priešpiečiai, kuriuose dalyvavo Ministerijos spaudos skyriaus vedėjas Libickis, sekretorius Šumliakovskis[43], dar koks tarnautojas, o taip pat Zygm. [Zigmuntas] Lempickis[44] ir „Kurjer Warszawski“[45] redaktorius Olšovskis[46]. Kalbėtasi buvusiomis kultūros temomis, tai aš stengiaus informuoti apie Lietuvą, o iš jų kamantinėti apie lenkų kultūrą – kreipiau dėmesio į rusų kultūros nukratymą, gerus Kauno lenkų santykius su lietuviais, lietuvių kultūros darbą, literatūros gyvenimą ir t. t. Grįždamas ir lydėdamas mane Šumliakovskis aiškino man, kodel tremtinių dar negrąžinta: Voldemaras nesikreipęs jųjų reikalu į Lenkų vyriausybę, kaip Ženevoj buvę nutarta, tai šioji nė nežinojusi – dabar būsią priimti; tik vis delto atrodo, jog del kiekvieno iš jų bus kokių iš lenkų pusės kliūčių, o ypačiai lenkų pilietybės nepripažinimo.

4 val. nuvažiavau pas Marijoną Sviechauskį. Patyriau Vilniaus emigrantus labai keikus Plečkaitį, kam šis juos varžęs, [...] eiti 1 ½ val. į miestą, o šis aiškinęs, jog jie eina pas mergas ir ulioją. Ancevičius[47] esąs narwaniec [lenk. karštakošis]. Varšuvoje gyvena daugelis Kauno lenkų kaip Swiechauskis, Okuličius, Vielhorskis ir kiti – pasitraukę

[42] Straipsnį išspausdino žurnalas *Wiadomości Literackie*, 1928, nr. 6, p. 4: „Prof. Birżiska w Warszawie“.

[43] Marianas Šumlakovskis (Szumlakowski, 1893–1961) – užsienio reikalų ministro Augusto Zaleskio kabineto direktorius ir patikėtinis. 4 ir 5 dešimtmečiuose Lenkijos pasiuntinys Madride.

[44] Zigmuntas Lempickis (Zygmunt Łempicki, 1886–1943) – germanistas, Varšuvos universiteto profesorius. Dienraščio *Kurier Polski* vyriausiasis redaktorius.

[45] *Kurier Warszawski* (1821–1939) – labai populiarus konservatyvus dienraštis.

[46] Konradas Olchovičius (Olchowicz, 1894–1978) – dienraščio *Kurier Warszawski* vyriausiasis redaktorius. Biržiška, ko gero, bus suklydęs, nes pavardę Olszewski turėjęs ankstesnis (tuo metu jau miręs) šio dienraščio vyr. redaktorius.

[47] Pranas Ancevičius (g. 1905 Laužuose Raseinių aps. – m. 1964 Okvilyje, Kanadoje) – žurnalistas, literatūros kritikas, politinis veikėjas. 1927 m. rugsėjo 16 d. suimtas kaip Tauragės sukilimo dalyvis, bet, užstojus J. Tumui-Vaižgantui, paleistas, emigravo į Rygą, o spalio 11 d. – į Lenkijos valdomą Vilnių. Dalyvavo plečkaitininkų veikloje, redagavo laikraštį *Pirmyn*. Vėliau vadovavo Lietuvos socialdemokratų partijos vienai grupei Lenkijoje. 1930 m. spalio 15-16 d. III LSDOU konferencijoje Berlyne paskirtas sekretoriumi Lenkijai. Baigė Vilniaus universiteto Teisių fakultetą. 1939 m. ištremtas į Varšuvą, vėliau grįžo į Kauną. 1939-1940 m. laikraščio *Lietuvos žinios* korespondentas Berlyne. 1940 m. dalyvavo Lietuvių aktyvistų fronto steigiamajame susirinkime Berlyne. 1943-1944 m. advokatavo. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. 1949 m. emigravo į Kanadą. Bendradarbiavo *Naujienose*. Dirbo Kanados lietuvių socialdemokratų sąjungoje.

nuo slegiančio Vilnių centralizmo ir tikėjęsi čia ką gera Lietuvai ir Vilniaus kraštui padaryti – apsivylę. Meištavičius[48] jau 8 mėnesiai kai esąs Pil[sudskio] nemalonėje ir bijąs nustoti vietos. Vielhorskis[49] protestavęs Meyštavičui, kai šis tvirtinęs Lietuvai tereikiant „ciwuna" [liet. tijūno] su botagu. Vielh. [Wielhorski] labai norįs grįžti prie šeimynos, nuo kurios esąs atskirtas jau 4 metai. Pilsudskis nieko neklausęs, nei Pristoro. Rudenį visa jis nutaręs ir vedęs, nors aplinkui bemaž visi jį mėginę sulaikyti. Ėjęs tiesiog į karą, norėdamas pabaigti neaiškią padėtį. Ženevai jam siūlę pastatyti aiškius reikalavimus, bet jis pasitenkinęs būsimu V [Voldemaro] atsisakymu nuo karo. Dabar esanti valanda, kai galima esą nesunkiai vienas – [kitam?] grąžinti Vilnių, užsiminiau Rondomanskį.

7 val. vakaro Babianskis man daug papildė, pasakodamas, jog Pils. [Pilsudskis] esąs užsispyrėlis, bet kartu vis sakęs „būsiu norįs Lietuvai [...]", bet šie nežinia ko norį. Bab [Babianskis] nemanąs kad ir gavus Vilnių Lietuvai būtų jai dabar naudos – tik vargas ir maištai. Geriau būtų ekspansija – neliečiant sienų – veržtis į Vilnių. – O dabar labą naktį plunksna nesilaiko. Bučiuoju Tave ir mergaites. Myk.

1928.II.5 Bronuček mano brangute! Jau kelias dienas nieko nerašiau, nes tiek laksčiau ir privargdavau, jog vos nusirėdydavau gulti. Dabar nuo vakar dienos esu Krokuvoje, (pranešti spaudai atvyko II.4), kuri man be galo patiko, bet pirma apie tai, ko dar nerašiau iš Varšuvos ir apie ką pranešk Jonyno ar Balučio[50] žiniai.

---

[48] Aleksandras Meištovičius (1864–1943) – 1921–1922 m. Vidurio Lietuvos premjeras, teisingumo ministras ir generalinis prokuroras (nuo 1926 spalio 2 iki 1928 gruodžio 22).

[49] Vladislavas Vielhorskis (Władysław Wielhorski, 1885–1967) – lenkų istorikas, politologas. Vienas iš lenkų sovietologijos mokyklos kūrėjų. 1920–1924 m. *Kauno dienos* publicistas, pašalintas iš Lietuvos Respublikos už antivalstybinę veiklą. 1930–1939 m. Vilniaus aukštosios politinių mokslų mokyklos profesorius, 1931–1939 m. Rytų Europos mokslo ir tyrimų instituto Vilniuje direktorius. Knygų apie Vidurio Europos problemas, Lenkijos ir Lietuvos istoriją, tarp jų *Litwa etnograficzna* (1928), *Litwa współczesna* (1938), *Polska a Litwa. Stosunki wzajemne w biegu dziejów* (1947), *Ziemie Ukrainne Rzeczypospolitej* (1959) autorius.

[50] Bronius Kazys Balutis (g. 1880 Seirijuose – m. 1967 Londone) – Lietuvos diplomatas, politikos ir visuomenės veikėjas. Vadovavo Lietuvos delegacijai derybose su Lenkija Kalvarijoje ir Suvalkuose, pasirašė Suvalkų sutartį. 1920–1921 m. URM viceministras, 1921–1927 m. Vakarų ir Politikos departamentų direktorius, 1927 m. URM generalinis sekretorius. Nepritarė 1926 m. gruodžio 27 d. valstybės perversmui, atsisakė vykdyti perversmo organizatorių reikalavimą perimti vadovauti Užsienio reikalų ministerijai. 1928–1934 m. Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras JAV, nuo 1934 m. – Olandijoje ir Didžiojoje Britanijoje.

I.31 pakviestas apsilankiau pas PAT'o direktorių Goreckį[51], kurį dar iš Vilniaus buvau pažinęs. Kai aš jam nurodžiau, jog lenkų spauda be galo netiksliai informuojanti lenkų visuomenę, jis čia pat siūlė, kad PAT su Elta susitartų informuotis, kad nebūtų klaidų. Apie 12 val. naktį tą pat dieną jis man skambino viešbutin, prašydamas ištaisyti gautą iš Rygos telegramą apie Šilingo atsistatydinimą, labai netiksliai paduotą; supratau, jog tai daroma man įrodyti. 12 val. dieną buvau pas Užsienio Reikalų Ministerį Zaleskį, su kuriuo pasikalbėjimą nusiunčiau telegrama Kaunan ir laišką į „Vilniaus Aidą"; jeigu telegrama nebūtų pasiekusi, tegu „Elta" pasiima iš „V. Aido". Be ko kita, nurodžiau Zaleskiui į reikalą grąžinti tremtinius ir konkrečiau minėjau Rondomanskį[52] kurį jis užrašė. Tą pat dieną priešpietavau su Goreckiu. 5 val. popiet buvo arbatėlė (faifoklokas).

„Przegląd Polityczny" redakcijos prof. Handelsmano man pagerbti duota „Europos viešbučio Pompėjos salėje". Dalyvavo per 30 profesorių, redaktorių ir šiaip veikėjų, kaip Boduenas, Zielinskis, Požezinskis, Staravičius, gen. Babianskis, Mar. [Marjanas] Sviechanskis, Lednickis[53], Šoberis, Posneris, Lempickis, Kulčickis, Vacl. [Vaclovas] Makovskis[54], [kar...], rektorius su prorektorium ir kiti. Handelsmanas pasveikino malonia prakalba, į kurią atsakydamas ir pabrėždamas, jog neliečiu politikos ir nesakau valdžios vardu, nurodžiau, jog kiek Lietuva praeityje kentėjo dėl vienašališko, nes vienintelio lenkų kultūros įplaukimo, tik dabar – greta kitų kultūrų – ji nebijo ir lenkų, nes nepriklausomybėje sutvirtėjusi ji turi aiškią savo kultūrą; lietuvių mokslas ir literatūra ir dabar *de facto* turi ryšių su lenkų mokslu ir literatūra, kad ir aplinkiniu keliu, ir ateityje to nevengs, o jei ir lenkų mokslininkai bei literatai panorės su lietuvių mokslininkais bei literatais turėti tinkamų pažinčių, iš jų turėti informaciją, keistis raštais ir pan., lietuviai to nevengs, kad ir dar bendros sutartys dar nebūtų padarytos.

[51] Piotras Goreckis (Górecki) – legionistas, pilsudskininkas, 1921–1929 m. Lenkų telegrafo agentūros (PAT) direktorius.

[52] Andrius Rondomanskis (Randamonis; g. 1889) – 1919–1922 m. mokytojavo Vilniuje, Lietuvių gimnazijoje. 1922 m. lenkų iš Vilniaus ištremtas. 1922–1938 m. dirbo Kaune. 1939 m. paskirtas Švietimo ministerijos įgaliotiniu Vilniaus kraštui, plačiai reiškėsi lietuviška veikla Vilniuje.

[53] Aleksandras Lednickis (Aleksander Lednicki, 1866–1934) – teisininkas ir politikas, rusų kadetų partijos veikėjas, organizavo pagalbą lenkams Rusijoje Pirmojo pasaulinio karo metu. Nuo 1918-ųjų gyveno Varšuvoje. Liberalas, paneuropeizmo idėjų šalininkas. 1932 m. su Pilsudskio patikėta misija lankėsi Lietuvoje.

[54] Vaclavas Makovskis (Waclaw Makowski, 1880–1942) – lenkų teisininkas ir politikas, Seimo maršalka ir maršalkos pavaduotojas, Senato maršalkos pavaduotojas, masonas.

Kiek provokuodamas puoliau lenkų universitetus, jog vengia lietuvių ir jų dalykų, nurodžiau priešingą Lietuvos universiteto taktiką, po ko Požezinskis, Šoberis, Antonevičius rodė kas lenkų universitetuose daroma („Epoka" pranešė, jog visuose lenkų universitetuose dėstoma ir lietuvių literatūra – ko nei vienas nesakė), jog lenkų mokslininkai mėginę susisiekti su lietuvių mokslininkais, bet be atsako. Boduėnas[55] du kartu kalbėjo ir dalijosi kaip senis atsiminimais. Aš du kartu kalbėjau, ir išklausė mane be galo rimtai, susimąstę; stengiaus turėti čia savo rankose iniciatyvą – mokslo sferos susidomėj tuo pasikalbėjimu – paskui daug kas sutikęs mane apgailestavo nebuvęs šiame „svarbiame ir įdomiame" pasikalbėjime.

II.1 apie 1 val. su Posneriu[56], Nedzialkovskiu ir Tuguttu buvau Seimo rūmuose. N. [Nedzialkovskis] labai klausinėjo, kokių turiu žinių apie Lenkų valdžios rėmiamų emigrantų, nes šioji išsižadanti to rėmimo ir neprisipažįstanti. Nurodė, jog pinigiškai pepeesai remia kaip ir Vakarų Europos socialistai, bet toji pašalpa esanti per maža, bent iš to galima būtų leisti „Pirmyn" ir ką didesnio ruošti, gal, sako, ką valdžia ir duodanti. Klausinėjo apie Lydos kareivines. Gnaibė Plečkaitį dėl Čižo, Poliakevičiaus[57], gyrė Paplauską ir Ancevičių. Paskui pietavom su Posneriu ir ekskunigu Bolcevičiu[58], mačiau Šaulio dukrytę – rimtą, liūdną Birutykė, bet lenkaitė, lietuviškai nemoka. Popiet turėjau dar būti Užsienio Reikalų Ministerijoje dėl suredagavimo pasikalbėjimo su Zaleskiu – tekstą jis patikrino, bet nieko neperdirbo; daug darbo turėjau, iki jį kaligrafiškai telegrafui naktį perrašiau. Vakare mačiaus su vienu Užsienio Reikalų Ministerijos valdininku Smigielskiu[59], kuris mane „privatiškai" baidė dėl Vilniaus, insinuavo latvius siūlius pasidalyti Lietuva ir pan., tikino lietuvių persekiojimas esant mažus daly-

---

[55] Janas Boduenas de Kurtenė (Jan Baudouin de Courtenay, 1845–1929) – prancūzų kilmės lenkų kalbininkas, vienas iš moderniosios kalbotyros kūrėjų. Kovojo su rasizmu ir nesąžiningumu viešojoje veikloje. Tautinių mažumų gynėjas, 1922 m. jų buvo iškeltas kandidatu į Lenkijos prezidentus.

[56] Stanislavas Posneris (Stanisław Posner, 1868–1930) – lenkų socialistas, žmogaus teisių gynėjas. Senatorius, 1928–1930 m. Senato maršalkos pavaduotojas. Aktyvus masonų veikėjas.

[57] Karolis Polakevičius (Polakiewicz, 1893–1962) – pilsudskininkų partijos narys Lenkijos Seime. 1927 m. lapkritį dalyvavo lietuvių politinių emigrantų suvažiavime Rygoje, kuriame, tarp kitko, kalbėjo Plečkaitis.

[58] Henrikas Bolcevičius (Henryk Bolcewicz, 1866–1941) baigė Seinų kunigų seminariją ir istorijos studijas Krokuvos universitete. Iki 1903 m. klebonavo Žirmūnuose Lydos aps. Palikęs dvasininkų luomą, dirbo mokytoju Varšuvoje. Išleido, tarp kitko, *Stosunki kościelne na Litwie – listy otwarte księdza do księży* (1900).

[59] URM Rytų skyriaus darbuotojas.

kus, kurie atpulsią lietuviams susitarius su lenkais, o kitaip lietuviai išnyksią Vilniaus krašte ir t. t. Dar po to buvau pas Straševičių, kalbėjimus su Vakaru[60], kuris parašė „Consulibus" – nebeturi jis jau mūsų klausime reikšmės. Tuo tarpu tiek, nes jau manęs laukia vesti į Vavelį. [Teksto spaudai pabaiga.]

Aš jau, mamuček, labai pavargau ir ne tik dėl nuolatinio vaikščiojimo, nors dažnai ir taksi važinėju, bet ypačiai dėl minties įtempimo, kad kur klaidingai nepasielgčiau. Pabučiuok mane nors iš tolo ir paremk. Bučiuoju jus, špuntes.

„Krokuvoje, Varšuvoje sėdi bernelis nevalioje"

1928.II. 5 (naktį į 6) Mamuček mano! Šit Užs. Reikalų Ministerijos žiniai gali paskaityti.

II.2 iš ryto kalbėjau su Sviechauskiu – skundėsi, jog jis, Okuličius, Vielhorskis ir kiti „lietuviai" labai blogai jaučiasi – buvę Vilniuje, nepatikę, gelbėjęsi Varšuvon bėgdami – irgi negerai čia.

1 val. buvau pas ministerį Jurkevičių[61], kur atėjo ir ministeris Stanevičius[62] su žmona [Su...rokite] ir pietavome. Ar žinai, kas Jurkevičienė? – Janina Podgórskaitė, kuri mane surado, o paskui vakare sukvietė Podgorskius: Jadvygą, Zbignievą su žmona ir Vytautą su žmona (Mečislovas miręs, o Zdislovas kitur kur esąs) – maloniai dalijomės atsiminimais. Jurkevičienė prisimena Steckevičių ir aplankyti Alechnovičius[63] (Franko sūnus esąs VII klasėje). Tą pat dieną aplankiau Stanevičius Leonus ir ieškojau Vandos adreso – pasirodo toli gyvenanti, biuran nueiti neturėjau laiko, o vėl ji nerado laiko manęs surasti. ½ 9 val. buvau pas prof. Lempickį, kuris priėmė mane kartu

---

[60] Vlodzimiežas Vakaras (Włodzimierz Wakar, slapyv. Consulibus, 1885–1933) – nepriklausomas politikos publicistas. Tautinio lygiateisiškumo Lenkijoje šalininkas. Tarpjūrio koncepcijos – Lenkijos sąjungos su Rytų Europos tautomis, siekiant pasipriešinti Vokietijos ir Rusijos ekspansijai, Lenkijos nuolaidžiavimo Lietuvai Vilniaus klausimu šalininkas.

[61] Stanislavas Jurkevičius (Stanisław Jurkiewicz, 1884–1954) – teisininkas, darbo ministras (1926–1929). Žmona Janina Podgórska – advokatė.

[62] Vitoldas Stanevičius (Witold Staniewicz, 1887–1966) – lenkų mokslininkas (žemės ūkio ekonomistas), II Žečpospolitos valstybės veikėjas, masonas. Po gegužės perversmo nuo 1926 m. birželio 20 d. iki 1930 m. gruodžio 4 d. aštuonių kabinetų (iš eilės) žemės ūkio reformų ministras. Nepartinio bloko, bendradarbiaujančio su vyriausybe (lenk. trumpinys BBWR) narys Seime dvi kadencijas. Rytų Europos mokslo ir tyrimų instituto Vilniuje ūkio skyriaus viršininkas. Nuo 1946 m. Poznanės universiteto, vėliau Aukštosios žemės ūkio mokyklos profesorius.

[63] Františakas Aliachnovičius (1883–1944) – baltarusių rašytojas, teatro režisierius, tautinis veikėjas. Tremtinys.

su prof. Boduenu, Handelsmanu, Požezinskiu, Haleckiu[64] ir Šoberiu[65]. Prakalbos buvo Lempickio ir mano – towarzyskiego charakteru [lenk. bičiuliško pobūdžio]. Handelsmanas ragino lietuvių istorikus prisidėti prie Rytų Europos istorikų sąjungos. Tas lietuvių atstovas būtų kooperuotas į redakciją ir t. t.

II.3 iš ryto atsisveikinau su Užsienio Reikalų Ministerijos žmonėmis: Libickiu, Litaueriu, Tarnovskiu, Grabianskiu: suradau vietoje tik Litauerį. Susipažinau su tik grįžusiu Holuvka (Pilsudskio taip ir nesulaukiau), su kuriuo paskui pietavau. Daug kalbėjo apie emigrantus, aiškindamas, jog Lydon tyčiomis juos nustumę toliau nuo demarkacijos linijos, keikė Majų[66], kuris tevaikščiojęs pas mergas, iš Berlyno rašęs pinigų, reikalavęs griežtesnių žygių prieš Lietuvą, tik Pilsudskis nenorėjęs. Beje, ir jis ir visa Užsienio Reikalų Ministerija griežtai tvirtina, jog Daukantas ir Zubauskis pradžioj tarnavę lenkų kariuomenėj, tik apie Plechavičių[67] nieko nesako ir labai dėl jo teiraujasi, klausinėja.

12 val. aplankiau Švietimo ministerį Dobruckį – geras žmogus, bet kalbėjome apie švietimą Vilniaus krašte. Išskyrus rudenio įvykius, kurie ne nuo jo parėję, gyręs gerus santykius su „Rytu“, kuris jam dėkojęs. Pats teiravosi dėl aplinkraščio, kurį išleidusi Lietuvos valdžia, drausdama taisyti pasų tautybę; to prašę iš manęs sužinoti „kowieńczycy“ [kauniečiai].

4 val. buvau pas „Varšaviankos“ redaktorių (seniau „Žečpospolitos“) Stronskį[68], kuris labai teiravosi dėl Voldemaro ar ne vokietis buvęs (Krokuvoje tvirtina jį buvus lenku) ir žadėjo laikraštyje atitaisyti. Sakėsi prieš avantiūras, bet kartu už išspręstą Vilniaus klausimą. Vakare išvažiavau Krokuvon.

II. 4 iš ryto (apie 6) atvykau Krokuvon (ar pranešta laikraščiuose). Čia kiek pamiegojęs „Prancūzų viešbuty“, kelias valandas žiūrėjau miestą. Senobinis, kupinas atsiminimų, man brangus, manau,

---

[64] Oskaras Haleckis (1891–1973) – istorikas, rašęs apie Lietuvos istoriją ir tautinius santykius. Lenkų delegacijos Paryžiaus konferencijoje (1919) ekspertas.

[65] Stanislavas Šoberas (Stanisław Szober, 1879–1938) – kalbininkas, profesorius. Tuomet dirbo VU Lyginamosios kalbotyros katedroje.

[66] Antanas Majus – kapitonas, atsargos karininkas Tauragės sukilimo metu. Jo paminėjimas tarp Lydos „plečkaitininkų“, dirbusių Lenkijos naudai, nėra aiškus.

[67] Povilas Plechavičius (g. 1890 Židikų vls. Mažeikių aps. – m. 1973 Čikagoje) – Lietuvos kariuomenės generolas. Vadovavo 1926 m. gruodžio 17 d. perversmui Lietuvoje. Nuo 1927 m. Lietuvos kariuomenės vyriausiojo štabo viršininkas. 1929 m. vasario 13 d. gen. P. Plechavičius išleistas į atsargą.

[68] Stanislavas Stronskis (Stanisław Stroński, 1882–1955) – pagrindinis nacionalistų grupuotės, vadinamųjų endekų, politikos publicistas; dienraščio *Rzeczpospolita* (1920–1924), vėliau *Warszawianka* (1924–1928) redaktorius.

kad ir Tau, Bronuček! Kiek Varšuvoj svetima, čia viskas lyg mano. 1 val. buvau pakviestas pas vaivadą Darovskį[69], kurio žmoną, pasirodo, tėvas gydęs; ji išvažiavusi. Priešpiečiuose dalyvavo redaktoriai Dambrauskis[70] ir Srokovskis[71], bene tas redaktorius Dziadošas, poetas Orkanas[72] su žmona (Folejauskienė, kuri apie Tave klausinėjo. Prie stalo ir salėje kelias valandas kalbėta apie Malopolskos dalykus, apie rinkimus ir para[...].

apie Lietuvą beveik vieni tik Orkanai, tikriau apie Vilnių. Tenenbaumas[73] (rodos, profesorius, ar konsultantas) pasakojo kalbėjęs su Voikovu[74] (rusų atstovu Varšuvoje, dabar [...] kuris sakęs jam Rusiją niekados neduosiant Vilniaus Lietuvai, bet sau susigrąžinsiant). Popiet Marijonas Dambrauskis kelias valandas vedžiojo mane po savo laikraščio „Ilustrowany Kurjer Codzienny"[75] 7–9 aukštų namus: tas didžiausias visų lenkų laikraštis ruošęs kasdien 260 000 egz., o sekmadienį ligi 300 000; iš to laikraščio buvo korespondentas Kaune (tikriau pro Kauną važiavo) Rube [taisyklingai – Rubel[76]] – nemalonų įspūdį padaręs.

7 ½ val. buvau vaivados ložėje su Orkanais „Turandot" spektaklyje, bet išsėdėjome su jais ir ukrainiečiu prof. Lepkyj[77] tik pora valandų ir išėjome vakarieniauti. Vakarienėje Orkanas siūlė suvažiuoti lenkų liaudies literatams kaip jis, lietuviams, ukrainiečiams, gudams ir

---

[69] Liudvikas Darovskis (Ludwik Darowski, 1881–1948) – politikas, darbo ministras, Lodzės vaivada, 1926–1929 m. Krokuvos vaivada.

[70] Marianas Dombrovskis (Dąbrowski, 1878–1958) – žurnalo *Ilustrowany Kurier Codzienny* vyriausiasis redaktorius, spaudos sindikato steigėjas. Pilsudskininkų partijos delegatas į Seimą.

[71] Konstantis Srokovskis (Konstanty Srokowski, 1878–1935) – publicistas, liberalus politikas iš Galicijos. Nuo 1928 m. dirbo dienraštyje *Ilustrowany Kurier Codzienny* Krokuvoje. Knygos *Sprawa narodowościowa na kresach wschodnich* (1923) autorius.

[72] Vladislavas Orkanas (Władysław Orkan, 1875–1930) – poetas, rašytojas, susijęs su Podhale ir Krokuva. Orkano antroji žmona – Bronislava Folejevska (Bronisława Folejewska).

[73] Henrikas Tanenbaumas (Henryk Tennenbaum, 1881–1946) – ekonomikos profesorius, žurnalo *Przegląd Gospodarczy* vyriausiasis redaktorius.

[74] Piotras Lazarevičius Voikovas (1888–1927) – rusų revoliucionierius, bolševikas, tarybinis diplomatas. 1927 m. birželio 7 d. buvo nušautas Varšuvos geležinkelio stotyje. Jį nušovė baltagvardiečio emigracijos veikėjo sūnus devyniolikmetis Borisas Koverda, Vilniaus rusų gimnazijos moksleivis. Pasikėsinimo priežastis – kerštas už Voikovo dalyvavimą žudant carą ir jo šeimą. Palaidotas prie Kremliaus sienos, tarp labiausiai nusipelniusių komunistų.

[75] *Ilustrowany Kurier Codzienny* – populiariausias lenkų dienraštis, buvo leidžiamas Krokuvoje 1910–1939 m.

[76] Liudvikas Rubelis (Ludwik Rubel, 1897–1958) – Krokuvos dienraščio *Ilustrowany Kurier Codzienny* politikos redaktorius.

[77] Bohdanas Lepkis (Lepkyj, 1872–1941) – ukrainiečių rašytojas, literatūros kritikas, Lenkijos Respublikos senatorius (1938–1939). Krokuvos Jogailaičių universiteto dėstytojas.

slovakams. Sakėsi seniai svajojęs su manim susipažinti. Lepkyj davė man adresų Lvivan. Na štai dasivariau ligi šiai dienai –

O dabar labanakt, Broniule ir špuntės – noriu jus sapnuoti.

Jūsų Myk.

1928.II.8

(Na, Bronuček, traukiu toliau savo kroniką, kurią gali kitiems paskaityti (ne spaudai), nors man jau tai viskas įgriso ir tik noriu grįžti namo (ryto iš Lvovo važiuoju Vilniun); mane jau ima neramumas del Tavęs ir jūsų – sveikatos, nervų ir t. t. Taigi raportuoju):

II.5 kelias valandas žiūrėjau Vavelį, vedžiojamas jo prižiūrėtojo dakt. Moreliovskio[78], kuris Maskvoje buvo suėjęs su Vaclovu ir čia į mane įkibo, bemaž įsimylėjo, jog nuolat su juo turėjau reikalo, tai valgiau, tai jis visokius patarnavimus atlikdavo. Vavelis man padarė didžiausio įspūdžio, ne tik mūrai, bet ypačiai grabai – karalių, Mickevičiaus, Kosciuškos... Jutau, jog į juos aš turiu nemažesnės teisės nei lenkai. 5 val. buvo susitikimo arbatėlė pas rektorių Marchlevskį[79] (malonus chemikas, garsaus lenkų bolševiko brolis), kur susipažinau su visa eile gerai man iš darbų žinomų ir labai besidominčių Lietuvos dalykais mokslininkų – Talba, Grincevičium, Semkovičium[80] (nepaprastai malonus), Papke, Rozwadowskiu (kariškis sztywny), Kutrzeba, Fijałek, Stan [Stanislovu] Estreicheriu, Kalenbachu (tas, tiesa, nesiinteresuoja) – buvo apie 20 žmonių; prakalbų nebuvo, bet šiaip labai daug kalbėjomės ligi 8 val. Po to nuėjau pas Orkaną, kuris, nesveikas jausdamasis, prašė mane užeiti. Neilgai buvęs, grįžau namo.

II. 6 iš ryto valgiau su prof. Semkovičium ir dakt [daktaru] Moreliovskiu, paskui su pastaruoju antru nuvažiavau apie 50 kilometrų į kalnus Zakopanės linkui (vaivada buvo proponavęs važiuoti ligi pat Zakopanės, bet per vėlai išvažiavom). Grįžęs vakarieniauti su tuo pat Moreliovskiu ir grafu Tarnovskiu, kuris buvo lenkų diplomatijoje Anglijoje, bene Prancūzijoj ir kitur. Kalbos apie politiką. 6 ½ val., pakviestas rektoriaus, turėjau universiteto didžiojoje aulėje paskaitą apie

---

[78] Marianas Morelovskis (Morelowski, 1884–1963) – meno istorikas, Vavelio valstybinių meno rinkinių kuratorius (1926–1929). Nuo 1930 m. dirbo Vilniaus universitete.

[79] Leonas Pavelas Marchlevskis (Leon Paweł Marchlewski, 1869–1946) – chemikas, Krokuvos Jogailaičių universiteto rektorius (1926–1928), II Žečpospolitos II ir III kadencijos senatorius.

[80] Vladislavas Aleksandras Semkovičius (Władysław Aleksander Semkowicz, 1878–1949) – lenkų istorikas, Krokuvos Jogailaičių universiteto profesorius, Lenkijos mokslų akademijos (PAU) narys, šaltinių ieškotojas ir leidėjas. Jo mokslo tyrimų sritis – Lenkijos viduramžių istorija. Be kitų temų, tyrinėjo Lietuvos ir Lenkijos unijos problematiką.

dabartinį lietuvių literatūros istorijos stovį. Pasikartojo Minsko istorija, tik iškilmingiau. Senato lydimas, įvedė rektorius mane į pilną studentų ir šiaip publikos aulę, užėmė rektoriaus vietą, iš rašto paskaitė prakalbą, kurioje priminė buvusius Lenkų ir Lietuvos laikus, jųdviejų dabartinių nesusipratimą ir viltį, jog ateityje abi tautos sugebėsiančios susiprasti. Jo prakalba ir mano paskaita (45 min.) buvo leidžiamos radijo; paskaitą pradėjau lietuviškai: „Sveiki gyvi". Po paskaitos 8–11 val. bendra vakarienė su profesoriais (senatu ir dar kažkuriais apie 25 žmonės). Žadėjo būti be prakalbų, bet prof. Pap'ee pratarus ir priminus dėl praeities, jog ką Dievas sujungęs, žmonės neišjungsią (lotyniškai), turėjau atsistoti ir plačiau išdėstyti, kaip žiūriu į tuos dalykus: ne spjauname į praeitį, tik stengiamės ją pažinti, ne keikiame lenkų, bet gavę skaudžių patyrimų esame atsargūs, mylėdami praeitį nesiduodame jos vergijon ir ieškome tokių kelių, kurie atitiktų tautos reikalą įeinant į naujosios istorijos žmoniją, esame ir būsime nepriklausomiečiai, o lenkų atžvilgiu neatmetame nė sutarčių nė ypačiai kultūrinių santykių, nebijome nė jų kultūros, kai gauname ir gausime ne vien iš jų semtis, bet ir iš kitų, o jau dabar pats ir kai kurių savo universiteto draugų vardu galiu pasižadėti padėti susisiekti mokslo dalykais ir šiaip geriau dviem visuomenėm apie kits kitą pasiinformuoti, nes viena iš labai didelių kliūčių, be plačių politinių priežasčių, susiprasti yra neganėtinas, netinkamas, tendencingas spaudos informavimas. Į tai man karštai atsakė prof. Stanislovas Estreicheris[81], „Czas" redakcijos bendradarbis, kuris kreipdamasis į mane iškilmingai į „Tu", prašė pranešti jo draugų – profesorių vardu Kauno universitetui, jog jie pilnai gerbia ir gerbsią Lietuvos nepriklausomybę, suprasdami, jog tiktai nepriklausoma tauta tegalinti pilnai kultūriškai ir tautiškai kilti, svajodami apie susiartinimą nesikesinsios prieš nepriklausomybę, daug reikšmės čia duoda kultūros gilėjimui, su džiaugsmu ir nusistebėjimu seką Lietuvos kultūros ir ypačiai Universiteto augimą ir gražų plėtojimąsi (kur galiu, duodu žinių – ypačiai visur stebina ir pagarbos iššaukia faktas, jog rektorius Romeris – lenkas!), kurį jie visu kuo paremsią. Buvo ir man komplimentų. Kalba buvo ganėtinai graži. Man nuolat visi įkalba, jog labai gražiai kalbu lenkiškai, bet aš jaučiu, kaip man sunku kalbėti. Pabaigoje dar prof. Kaderis[82] (nemalonus) pratarė

---

[81] Stanislavas Ambrozis Estreicheris (Stanisław Ambroży Estreicher, 1869–1939) – Lenkijos teisės istorikas, bibliografas, Krokuvos Jogailaičių universiteto profesorius ir rektorius.

[82] Boleslavas Kaderas (Bolesław Kader, 1863–1937) – chirurgas, kilęs iš Vilniaus ir čia baigęs gimnaziją. Nuo 1899 m. Krokuvos Jogailaičių universiteto profesorius.

kelis žodžius lietuviškai, prašydamas pranešti Lietuvai, jog tai „nieprawda, kad mes nemyliam Lietuvos, mes ją myliam". Grįžęs radau žydų dienraščio korespondentą, kuriam atsisakęs kalbėti apie politikos dalykus, kaip ir kitiems atsakydavau, bet daviau kiek žinių apie kultūros gyvenimą. Po to išvažiavau Lvovan, gavęs vaivados įsakymu I klasėj „Osobny przedział"(!) [lenk. atskirą kupė] – Na, vis dėlto jau artinasi pasimatymo laikas. Bučiuoju, bučiuoju, bučiuoju. Tavo Myk.

* Man rodos, kad trumpą žinią apie paskaitą gali paduoti Eltai, pridūrus, jog ji įvyko II 6 – lygiai 6 metams suėjus po to, kai lenkų vyriausybė ištrėmė mane iš Vilniaus į Kauną.

1928.II.9 Bronulia, mažile!

Šiandien važiuoju iš Lvovo (ukrainietiškai Lvivo) per Varšuvą (nesustodamas) į Vilnių, kur būsiu 2–3 dienas, tai greičiausia nebebus prasmės laiško rašyti, nors taip esu pupratęs Tau kad ir savo kronikas siųsti, jog kurią dieną dėl nuovargio ar kelionės to nepadaręs, jaučiu ko trūkstant.

Lvove esu trečią ir paskutinę dieną. Atvykau II.7 iš ryto 8 val., sustojau dideliame Krokuvos viešbutyje; deja, vindai pagedus, tenka keltis 4-tan aukštan pačiam, o Tu žinai, kaip mudviem sunku laipioti – kojas pakerta. Lvove besivalkiojant krito į akis daugybė policijos – junti, jog ne viskas čia tvarkoj. Ukrainiečių kalbos čia negirdėti, kaip Vilniuje lietuvių, bet jie čia yra, kad ir persekiojami, stipresni ir labiau susitvarkę nei lietuviai. Po karo jie pirkę apie 500 namų, inteligentai dažnai yra 2–3 aukštų namų savininkai, jųjų mokslo draugija „Naučnevo Tovaristvo im. Ševčenki" turi 3 namus, kurių kiekvieni turi 3 aukštus; ten pat mokslo biblioteka ir skaitykla, muziejai, spaustuvė, kitur ir knygynas. Švietimo draugija „Prosvita"[83] irgi turi namus; ten pat kooperatyvų centras paėmęs į savo rankas visą Lvovo aprūpinimą sviestu, dienraščio „Dilo"[84] redakcija ir t. t. skyrium dar Tautos namai (bene 4 aukštų – buvau, bet neatmenu), dar skyrium Tautos muziejus.

---

[83] „Prosvita" – ukrainiečių švietimo organizacija, įkurta 1869 m. Lvove. Veikė iki 1939 m. (Volynėje lenkų valdžios uždrausta jau 1936 m.). Turėjo savo skaityklų, bibliotekų ir svetainių tinklą, užsiėmė leidybine veikla.

[84] *Dilo* – ukrainiečių informacinis-politinis laikraštis, leistas 1880–1939 m. Lvove.

Atvykęs tuojau nuėjau pas vaivadą Duniną-Borkovskį[85], kurio neradęs palikau kortelę (gavau iš jo vėliau irgi kortelę), iš ten pas Universiteto rektorių kun. Gerstmaną[86], kuris apvedžiojo po Universitetą ir taip pat vėliau įmetė man kortelę, bet tuo viskas, mano laimei, pasibaigė. Tai jutaus toje pusėje laisvas ir nusikreipiau kiton, kuri man labiausiai rūpėjo – į ukrainiečių politikos vadą Dim [Dmytro] Levitskį[87]. Patekau ten tuo laiku, kai ėjo kratos, kurios gražiausiai įrodė, kiek tiesos buvo Varšuvos Užsienio Reikalų Ministerijos veikėjams man tvirtinant, jog Ukrainoje jau prasidėjusi nauja gadynė – ukrainiečių bendradarbiavimo su lenkų valdžia, girdi, aš turįs pats savo akimis įsitikinti...

Pavargęs grįžau, papietavau, ir kelias valandas sumigau.

Atsikėlęs vėl vaikščiojau po miestą. Gal jis vasarą gražus, daug senų bažnyčių, yra ir medžių, kalnų, bet įspūdis dabar ne koks: miestas didelis (260 tūkst. gyventojų), yra daug aukštų namų (yra ir 5 aukštų), bet dar daug Austrijos palikimo, jos [kazenščinos?], lenkybė triumfuojanti, bet vilnietiškai. Charakteringa (nors apie tai iš anksto Krokuvoj buvau perspėtas), na ir natūralu, jog mokslininkui čia Lietuvos mokslininku ir nesidomi – uniwersytet kresowy [lenk. pakraščių universitetas] ir tokius tartum jis mokslininkus – politikus, kurie Lietuvos dalykais čia visai nesidarbuoja. Vien tik profesorius slavistas Lehr-Spławiński[88] skaito 2 valandas lietuvių gramatiką. Aš tų profesorių nė nelankiau. Iš 11 ukrainiečių profesorių, kurie dėstė čia ligi Lenkijai atsiradus, dabar nei vienas nedėsto, nors, nežiūrint kliūčių, vis dėlto iš 6200 studentų esą čia, pasak rektoriaus, ligi 900 ukrainiečių (37% žydų, tai apie 2300). Ukrainiečių literatūrą dėstąs gimnazijos mokytojas lenkas Janów[89], kuo menkai skaitys apie senąją „malorusską" literatūrą. Šoferiai ir policija čia šiupkštesni nei Varšuvoje ar Krokuvoj, autai brangesni.

---

[85] Piotras Duninas-Borkovskis (Dunin-Borkowski, 1890–1949) – konservatyvus lenkų politikas, 1927–1928 m. Lvovo vaivada.

[86] Adamas Gerstmanas (Gerstmann, 1873–1940) – kunigas, teologijos profesorius, 1928–1929 m. Lvovo Jono Kazimiero universiteto rektorius.

[87] Dmytro Levickis (Levyckyj, 1877–1942) – ukrainiečių politikas, advokatas. Laikraščio *Dilo* vyriausiasis redaktorius, delegatas į Lenkijos Seimą, centro dešiniosios partijos UNDO pirmininkas.

[88] Tadeušas Ler-Splavinskis (Tadeusz Lehr-Spławiński, 1891–1965) – lenkų kalbininkas, slavistas. Nuo 1922 m. Lvovo universiteto profesorius.

[89] Janas Januvas (Janów, 1888–1952) – literatūros istorikas, Lvovo universiteto Rusėnų filologijos katedros vedėjas. Mokslo tyrimų sritis – rusėnų ir lenkų senoji religinė raštija.

II.8 iš ryto aplankiau Tovaristwo Naukowe im. Ševčenki[90], kur mane labai maloniai sutiko ir visa parodė, ypačiai pirmininkas, Hruševskis[91] pavaduotojas prof. Kirila Studzinskij[92], gerai atmenąs Jonyną; teiravosi, ar J. [Jonynas] gavęs jam siųstas knygas. Su St. [Studinskis] buvau kelias valandas ir kartu pietavau. Stud. [Studinskis] dar kai ką atmena iš lietuvių kalbos, kurią Vienos universitete buvo studijavęs. Gavęs iš Jonyno knygą vakare, kaip buvo mano sutarta dar anądien su „Dilo"; jo redakcijoje buvo mano paskaita apie dabartinę mūsų kultūrą ir nepriklausomybės reikšmę jai plėtotis ir kilti. Buvo apie 25 ukrainiečiai, nors daugelis yra išbėgioję provincijon dėl rinkimų. Po paskaitos daug buvo paklausimų, kurie net ir į politiką įėjo. Nors atvykau be rekomendacijos (Varšuvos ukrainiečių rekomendacija kažkodėl Lvovo nepasiekė), kas mane kiek varžė, bet lietuvio ir Kauno profesoriaus vardas atidarė man duris; labai maloniai mane čia priėmė. Šiandien turbūt jau nieko nelankysiu; kad būtų traukiniai patogiau sutvarkyti, būčiau jau iš ryto važiavęs, bet reikia laukti vakaro. Laikraščiuose pranešta, jog Varšuvon atvykęs iš Paryžiaus Tysliava[93]. Na, dabar ligi pasimatymo. Man įdomu, ar gauni mano laiškus – rašau juos atsižvelgdamas į pašalines akis ir ausis.

Bučiuoju Tave ir mergaites. Man kažko neramu dėl Anulės. Myk.[94]

[90] Taraso Ševčenkos mokslo draugija – pirmoji neoficiali ukrainiečių mokslo akademija, veikusi Lvove nuo 1873 m. 1940-aisiais sovietų valdžios uždaryta. Rasti draugijos rinkiniai saugomi Varšuvos nacionalinėje bibliotekoje.

[91] Mychaila Hruševskis (Mychailo Hruševskij, 1866–1934) – ukrainiečių istorikas ir politikas, 1898–1913 m. vadovavo T. Ševčenkos mokslo draugijai. Lvovo universiteto dėstytojas. 1917–1918 m. Ukrainos Centrinės rados pirmininkas. Nuo 1924 m. dirbo Ukrainos mokslų akademijoje Kijeve (TSRS).

[92] Kirilo Studinskis (Studinskij, 1868–1941) – ukrainiečių filologas, slavistas, literatūros tyrėjas, visuomenės veikėjas. 1923–1932 m. Lvovo T. Ševčenkos mokslo draugijos pirmininkas.

[93] Juozas Tysliava (1892–1961) – poetas, žurnalistas. Apie jo apsilankymą Varšuvoje rašė žurnalas *Wiadomości Literackie* (1928 02 19, nr. 8, p. 4).

[94] Autorius dėkoja „Aušros" leidyklos darbuotojams už rankraščio perrašymą ir dalinį iššifravimą.

BRONIUS MAKAUSKAS (g. 1950 m. Sankūruose) – lietuvių istorikas, Lenkijos lietuvių bendruomenės veikėjas. Humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvos katalikų mokslų akademijos narys. 1968 m. baigė Punsko lietuvių gimnaziją, 1974 m. – istoriją Gdansko universitete. 1975–1979 m. ir 1987– 2010 m. dirbo Lenkijos mokslų akademijos Istorijos instituto XIX–XX a. Vidurio ir Rytų Europos skyriuje, o 1980–1986 m. – Lenkijos mokslų akademijos Socialistinių šalių institute. 2002–2010 m. Varšuvos universiteto Baltijos šalių 1918–1991 m. istorijos dėstytojas. Nuo 2010-ųjų Kauno VDU Istorijos katedros profesorius. Lenkijos lietuvių visuomeniniame gyvenime dalyvauja nuo 1970 m. 1980–1990 m. buvo Lenkijos lietuvių visuomeninės kultūros draugijos centro valdybos vicepirmininkas, 1993–1996 m. Lenkijos lietuvių bendruomenės tarybos pirmininkas, nuo 1996 m. valdybos vicepirmininkas. 2000–2006 m. Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos vicepirmininkas.

Tiria Baltijos valstybių naujausiųjų laikų istoriją, lietuvių ir lenkų santykius, tautinių mažumų padėtį Lenkijoje, ginkluotą lietuvių tautos pasipriešinimą TSRS okupaciniam režimui. Monografijų, studijų, straipsnių bei Lietuvos istorijos vadovėlių autorius ir bendraautoris.

W roku 1919 został wydalony z Sejn na Litwę. Zamieszkał w Wyłkowyszkach (Vilkaviškis) i po utworzeniu tu nowej diecezji został jej pierwszym biskupem. W swojej pracy duszpasterskiej troszczył się głównie o stan duchowy swoich wiernych, piętnował pijaństwo. Wiele uwagi przywiązywał do chrześcijańskiego wychowania w rodzinie, posłuszeństwa dzieci wobec rodziców. Dostrzegał ogromną rolę szkoły i lekcji religii w wychowaniu dzieci i młodzieży.

Był osobą skromną, wrażliwą, unikał konfliktów, nawet z władzami komunistycznymi Litwy w otwarte konflikty się nie wdawał. W rozwiązywaniu wszelkich spraw kierował się rozwagą i szacunkiem dla każdego człowieka. W okresie wojny w swoich listach duszpasterskich mówił, jak wielkim złem jest wojna i jakie ogromne sieje spustoszenie, nie tylko materialne. Zmarł 7 lipca 1947 roku. Spoczął w kaplicy Św. Anny w Kościele Św. Archanioła Mikołaja w Mariampolu.

Bronius Makauskas

LISTY PROFESORA MYKOLASA BIRŽIŠKI PISANE Z WARSZAWY

Okres międzywojenny w stosunkach polsko-litewskich był okresem trudnym. Po zajęciu przez Polskę Wilna i Wileńszczyzny Litwa wszelkim oficjalnym negocjacjom litewsko-polskim jako warunek wstępny stawiała zwrot zagarniętych obszarów. Mimo braku rozmów oficjalnych toczyły się na różnym szczeblu rozmowy nieoficjalne. Sprawa Wilna najczęściej była w nich pomijana. Od 25 stycznia do 14 lutego 1928 roku z nieoficjalną wizytą w Polsce przebywał profesor Uniwersytetu im. Witolda Wielkiego w Kownie Mykolas Biržiška. Spotykał się tu głównie z przedstawicielami środowiska akademickiego w Warszawie i w Krakowie. Został również przyjęty przez ministra spraw zagranicznych Augusta Zaleskiego, ministra oświaty – Gustawa Dobruckiego i innych polskich polityków. Swoje relacje z pobytu w Polsce opisał w listach do żony, które za jej pośrednictwem trafiały do przedstawicieli rządu litewskiego.

Z treści listów wyłania się cel wizyty: badania nastrojów różnych środowisk w Polsce w tzw. kwestii litewskiej. Szczególną chęć współpracy z Litwą wykazywały środowiska naukowe.

Kęstutis Žemaitis
ANTANAS KAROSAS – THE BISHOP OF THE VILKAVIŠKIS DIOCESE

Antanas Karosas was the bishop of the Seinai diocese from 1910 until 1926, when the new province of the Catholic Church in Lithuania was established. In 1919 he was expelled from Seinai to Lithuania and settled down in Vilkaviškis. When the new diocese was organized he became its first bishop. In his pastoral work he emphasized the morality of the people and criticized drunkenness. He paid a lot of attention to the Christian education in the family and the respect for parents and older people. He understood the importance of school and religious education for children and young people. He was a modest, sensitive person who tried to avoid conflicts, even with the communist authorities of Lithuania. He took great care of all the issues he was involved in and he showed a respect for every human being. In his pastoral letters written during the war, he talked about the war as a great evil which wreaked havoc in the world. The bishop died on 7 July 1947. He is buried in the chapel of St. Anne's in the Archangel Nicholas Church in Marijampolė.

Bronius Makauskas
THE LETTERS OF PROFESSOR MYKOLAS BIRŽIŠKA WRITTEN FROM WARSAW

The interwar period was a difficult one in the Polish-Lithuanian relations. After the Polish occupation of Vilnius and the Vilnius region, Lithuania announced the precondition for any official communication between Lithuania and Poland. Lithuania wanted the return of the occupied territories. Since there was no official communication, the dialogue between both nations existed unofficially. The professor of Vytautas Magnus University in Kaunas, Mykolas Biržiška, was in Poland from 25 January to 14 February, 1928. He had meetings mainly with the academic community in Warsaw and Krakow, but he was also received by the Minister of Foreign Affairs – August Zaleski, by the Minister of Education – Gustaw Dobrucki and by other Polish politicians. The impressions from the visit he described in the letters to his wife, who handed the letters over to the Lithuanian authorities. The content of the letters reveals the purpose of the visit:

to learn the public feelings about the Lithuanian issue. Academic communities expressed willingness to cooperate with Lithuania.

Gintautas Šapoka
FROM THE PAST

During the interwar period, Poland was a multinational state. The population census of 1931 showed that 68.9 % of the residents of the country were Poles. 83,000 of the residents declared, that they were Lithuanians and most of them came from the Vilnius region. The situation of the Lithuanian minority, especially in the field of education, was very difficult. The author of the article has collected interesting documents about the obstacles encountered by the parents whose children were educated in Lithuanian. The parents were asked to provide the certificate of nationality; however, the local authorities did not want to issue the document. The farmer from the village Lazūnai Konstantinas Barauskas, who wanted his son to learn in the Lithuanian school in Vilnius, went on foot to the Ministry of Education in Warsaw (400 km). The paradoxical situation was described by the Polish newspaper ("Kurier Wileński" No. 137 of 1938 "A farmer went on foot from Lazūnai to Warsaw"). Another interesting document is the letter from the Union of the Lithuanian Students of Stefan Batory University in Vilnius addressed to the President of the Republic of Poland. The letter contains 20 various demands for the Lithuanian minority in Poland.

Birutė Šnarienė, Sigitas Birgelis
THE HISTORY OF THE PACENKA FAMILY

On 15 November, 1918 the representatives of 40 villages of the Punskas parish gathered in the churchyard. They declared their willingness to belong to Lithuania. Some people spoke during the gathering: the parish priest – Motiejus Simonaitis, the farmer from Vaitakiemis – Kazimieras Mielkus and the social activist – Petras Pacenka. The same day, Petras Pacenka became the chief of the Punskas district. Soon, the new chief together with the 12-person Council of began his tenure. Following the announcement of the Lithuanian authorities on the military recruitment, Petras Pacenka gathered more than 150 volunteers. The Lithuanian authorities were in their office for a very short time. In August of 1919, fearing the reprisals and the